

[Musical perception as a subject of complex research]. Kyiv.

6. Nazaykynskyi, E. V. (1972). *O psykholohiyi muzykalnogo vospriyatiya*. [On psychology of musical perception]. Moscow.

7. Kurnarskaya, D. K., Kiyashchenko, N. I., Tarasova, K. V. (2003). *Psikhologiya muzykalnoy deyatelnosti: Teoriya i praktika: Uchebnoe posobiye dlya studentov muzykalnogo fakulteta vysshego pedagogicheskogo uchebnogo zavedeniya*. [Psychology of musical activity: Theory and practice: A manual for students of the music faculty of a higher pedagogical educational institution]. Moscow.

8. Rubinshtein, A. (1983). *Statyi. Knigi. Dokladnye zapiski. Rechi. Literaturnoye naslediyе: v 3 tomakh*. [Articles. Books. Staff reports. Speech Literary heritage: in 3 volumes]. Moscow.

9. Savchenko, O. Ya. (2002). *Dydaktyka pochatkovoyi shkoly (pidruchnyk dlya studentiv pedagogichnykh fakultetiv)*. [Elementary school didactics: a textbook for students of pedagogical faculties]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАКІТЯНСЬКА Людмила Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: методична підготовка

вчителя музичного мистецтва в системі професійної освіти.

ПОНОМАРЕНКО Тетяна Валентинівна – старший викладач кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: диригентсько-хорова підготовка вчителя музичного мистецтва в системі професійної освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RAKITYANSKA Lyudmyla Mykolayivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Methodology of Musical Education, Singing and Choral Conducting of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: methodical training of musical art teachers in the system of professional education.

PONOMARENKO Tetyana Valentunivna – Senior Lecturer of the Faculty of Methodology of Music Education, Singing and Choral Conducting of Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: conducting-choral training of future teachers of musical art in the system of vocational education.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2019 р.

УДК: 378:7.071.2

СИДОРЕНКО Тетяна Дмитрівна –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музикознавства,

інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету

e-mail: sidorenkotd@ukr.net

ФУРДАК Тетяна Дмитрівна –

старший викладач,

старший викладач кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету

e-mail: tetyana.furdak@gmail.com

ОВОЛОДІННЯ МІМІКОЮ ЯК ОДИМ ІЗ ЗАСОБІВ КЕРУВАННЯ ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ДИРИГЕНТА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Диригування хоровим колективом – динамічний інформаційний процес, у ході якого вокального виконання (передачі повідомлення), взяття дихання, характеру та якості проголошення слів, одних диригентських жестів недостатньо.

«Керівник хору повинен уміти кваліфіковано показати твір учасникам хорового колективу, розкрити його зміст,

ідею, передбачити всі виконавські труднощі та намітити засоби їх подолання» [3, с. 11]. Для повноти цього процесу необхідна так звана надмірність у вигляді додаткових знаків і символів про характер, чутливість, як вокального проголошення, якими і виступають мимічні та артикуляційні рухи м'язів обличчя диригента. Мімміка доповнює жест, «доказує» його внутрішній зміст, створює підтекст.

© Сидоренко Т. Д., Фурдак Т. Д., 2019

Виконання музичного твору вимагає взаєморозуміння й уміння підпорядкувати свої дії волі диригента, який відповідає за кінцевий результат. Це завдання постає перед усіма диригентами хорових колективів та оркестрів. Рішення цього завдання включає в себе деякі психологічні аспекти, пов'язані із закономірностями спілкування між учасниками музичного колективу.

Діяльність диригента багатогранна та включає цілий ряд діяльностей у які входять: виконавська, інтерпретаційна, реалізаційна, репетиційна, організуюча, управлінська, прогностична. Перед диригентом систематично виникає необхідність у здійсненні не тільки художніх завдань, а й таких, які відносяться до механізмів комунікації.

Такі видатні диригенти минулого та сучасності як О. Кошиць, П. Муравський, В. Гнедаш, А. Авдієвський, Є. Савчук, Л. Байда, М. Гобдич, М. Антків, Л. Суханова, Л. Красільнікова, В. Заволгін та ін. – досягли найвищих вершин творчості саме завдячуючи тому, що представляли собою значні особистості з різним темпераментом і творчим почерком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності професії диригента, культурологічного, музично-естетичного, психолого-педагогічного та музикознавчого аспекту висувалися в сучасній вітчизняній та зарубіжній науці. Так, диригентське виконавство як культуротворчий фактор у розвитку суспільства в найрізноманітніших аспектах (історичному, естетичному, психолого-педагогічному, мистецтвознавчому) розглядали: Г. Єржемський, А. Лашенко, Г. Макаренко, А. Мерхлевський, В. Ражніков та ін.

Вагому частку у розробці проблематики теорії та техніки хорового диригування, хормейстерської інтерпретації музичних текстів складають роботи М. Багриновського, А. Іванова-Радкевича, М. Канерштейна, Е. Кана, М. Колесси, Р. Кофмана, В. Краснощокова, Н. Малька, Л. Маталаєва, І. Мусіна, К. Ольхова, К. Пігрова, К. Птиці, П. Чеснокова та ін.

Практика хорового виконавства поділяє диригентів на два типи: імпульсивні натурі та диригенти зі стриманим виразом емоцій, але внутрішньою експресією. Відсутність темпераменту й виразності неможливе у мистецтві диригування, а мімічна сторона є найважливішим показником повноцінного спілкування між керівником і учасниками хорового колективу.

Міміка – (від грец. *mimikos* – наслідування) – рухи м'язів обличчя, що виражають почуття й психічні стани людини. Міміка посідає важливе місце в музично-виконавській діяльності і свідчить про рівень акторської майстерності співаків та диригентів (Л. Беристайн, С. Дорогий, Г. Ернесакс, Д. Загрецький, Г. фон Караян, М. Колесса, Н. Рахлін, К. Симеонов, Л. Стоковський, А. Тосканіні, С. Турчак та ін.) у процесі розкриття душевного та психічного стану персонажів мистецького твору» [4, с. 157].

Предметом дослідження міміка була у працях В. Барабанщикова, В. Гулевського, А. Немерівського, М. Равенського, Е. Скрипкіної та ін. За їх переконанням, міміку слід розглядати як один із засобів невербального спілкування, виховання якого не тільки можливо, важливо, але й необхідно. Міміка диригента може бути віднесена до найважливіших диригентських засобів, оволодіння якими має входити в зміст підготовки студентів у класі диригування.

Мета статті. У статті міміка розглядається як один із важливих засобів спілкування диригента з хором колективом, оволодіння яким має важливе значення для підготовки майбутнього диригента у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед професій, у яких володіння мімікою має бути доведено до досконалості – професії акторів, танцюристів, мімів, диригентів, вчителів та ін. Актор або танцюрист передає свою інтерпретацію ролі безпосередньо глядачам, диригент керує роботою великої кількості музикантів, трактуючи твір за допомогою мови рухів тіла. На концерті диригент користується мовою невербального спілкування, яка повинна бути не тільки зрозумілою для виконавців і публіки, а й показово виразною.

В. Барабанщиков, розглядає міміку з точки зору її сприйняття іншою людиною. Вчений вважає, що «сприйняття особи є багатовимірним процесом, в якому розпізнавання емоції виявляється лише однією з його складових» [1, с. 110]. Сприймаючи міміку, людина «заглядає» у внутрішній світ партнера, «співвідносить з ним власні знання, переживання та форми активності» [1, с. 115]. Таким чином, відбувається об'єднання процесів пізнання й спілкування, що є важливим для професійної діяльності хорового диригента.

Прокулевич О. вважає, що «основним способом спілкування керівника хору зі співочим колективом є диригентський жест

та міміка, з їх допомогою диригент керує хоровим звучанням, передає хористам свої художні задуми» [5, с. 5].

Дана позиція узгоджується з думкою вчених, дослідження яких спрямовані на характеристику проблеми спілкування диригента з хором і можливих шляхів розвитку міміки в класі диригування.

Вважається, що спілкування за допомогою мови рухів тіла існувало ще до появи словесної мови. Це переконливо довів Ч. Дарвін, досліджуючи прояв емоцій у людей і тварин.

Велике значення для диригента є мімічна реакція, що дозволяє йому контролювати сприйняття своїх вимог. Спілкуючись з колективом за допомогою погляду, передаючи своє трактування образу, диригент має зворотний зв'язок, оскільки учасники хорового колективу не тільки надихаються його поглядом, а й відповідають на нього, прагнуть виконати те, про що він «говорить». У результаті створюється художній образ, здійснюється зв'язок керівника й хору, де колектив копіює міміку диригента, його емоційний настрій, а найменші зміни в міміці мають для співаків не менш важливе інформаційне значення, ніж диригентський жест.

Робота в класі диригування передбачає підбір навчального репертуару з урахуванням індивідуальних особливостей студента, рівня його технічного розвитку. Програма повинна мати можливість емоційно наповнити, спрямувати на оволодіння новими жестами, мімічними вміннями, які виступають метою розширення арсеналу засобів управління хоровим колективом, допомагають майбутнім учителям не тільки оволодіти необхідними мімічними засобами, а й сприяють розвитку вольової саморегуляції, уяви, інтуїції, духовного стану, ініціативи, мотивації досягнень, хорової комунікації, впевненості в своїх можливостях як керівника хорового колективу.

Методика поетапної роботи над твором, яка пропонується для використання в класі диригування, метою якої є оволодіння студентами мімічними засобами спілкування з хоровим колективом, передбачає: ознайомлення з твором; вокально-хоровий і музично-теоретичний аналіз; анотування хорового твору; емоційно-образне проникнення.

Як приклад охарактеризуємо методику роботи над твором «Осінь» з хорового циклу І. Шамо «Чотири хори на вірші І. Франка». Цей твір «гідний уважного прочитання диригентом з усвідомленням усього багатства

змісту, глибинної символіки» [2, с. 158].

При диригуванні в класі відсутнє реальне звучання хору й оркестру. Виконавцю необхідно мати багату уяву, щоб представити подумки звучання оркестру, наповнити його хоровими фарбами та сформувати початкове уявлення про художній образ, закарбований у хоровому творі, ініціювати власне ставлення до нього. З цією метою студенту може бути запропоновано:

– прослухати та порівняти твір «Чотири хори на вірші І. Франка» у виконанні мішаного хору музично-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного інституту під керівництвом доцента Р. О. Любар та мішаного хору «Відродження» Криворізького державного музичного училища під керівництвом Л. В. Красільнікової;

– самостійно окреслити зміст запропонованої для розучування хору однієї з частин «Чотири хори на вірші І. Франка» – «Осінь», спираючись не тільки на стримінгові сервіси та файли цифрового формату (MP3, Ogg Vorbis та ін.) але й на виразне прочитання поетичного тексту (збіркою віршів І. Франка «З вершин і низин» та «Зів'яле листя»);

– виконати партитуру за інструментом (фортепіано);

– охарактеризувати образно-драматургічні аспекти.

Емоційно-образне проникнення у зміст твору, словесна характеристика його художньо-образної сфери, порівняння різних виконавських трактувань спонукають студента до вибору свого варіанту виконання, близького його індивідуальності.

Музично-теоретичний і вокально-хоровий аналіз твору здійснюється студентом самостійно й у подальшому уточнюється безпосередньо на заняттях із диригування. У центрі уваги виявляються ті художньо-образні, музично-мовні, драматургічні особливості, які важливі для подальшої цілеспрямованої роботи над знаходженням необхідних засобів невербального спілкування. В даному випадку це: – близькість художнього бачення авторами – І. Шамо та І. Франко «передчуття неминучості, повного смирення перед ситуацією, що склалася» [2, с. 155]; – особливості гармонійної мови композитора, емоцій, які співпадають з драматизацією поетичного слова; – драматургічний розвиток; – особливості ритміки, ладо-гармонійної побудови, підтекстового змісту, глибинної символіки.

Перші мімічні відгуки студенти починають проявляти вже під час виконання партитури на фортепіано, де відбувається передача емоційно-образного змісту спочатку на інтуїтивному, а потім і на більш усвідомленому рівні.

Підведення студента до досягнення органічної єдності жести та міміки є метою наступного етапу. Відповідно до цього студенту може бути запропоновано:

- спроба уявленнями змішаного хору, його окремих партій, оркестру, розташування оркестрових груп, з тим щоб встановити, що належить передати мімікою в процесі диригування;

- спрямувати всі жести диригентської виразності (поза, жест, міміка) на створення художнього образу;

- здійснити контроль за логічністю, естетичністю міміки в процесі виконання хорового твору та її єдності з диригентським жестом.

У подальшому, для втілення в міміці драматургічного імпульсу, меланхолічності характеру, яскравого представлення тембральної палітри кожної хорової партії, потрібна концентрація уваги виконавців на таких засобах музичної виразності як: меланхолійна тональність *g-moll*; насичена тематичним мелодизмом альтова партія; напруженість смислових інтонацій; емоційна напруга; кульмінаційна точка (тризвук паралельної мажорної тональності *Es-dur*).

Спланована таким чином робота в класі диригування ставить на чільне місце послідовне розкриття студентом художнього образу розучуваного твору. Відчутий, усвідомлений музичний образ набуває для нього конкретний характер, відтворює уяву, допомагає виділити в авторському тексті його індивідуальність, що знаходить у подальшому все більш вагоме й повне втілення доцільно використаної міміки.

Наші спостереження за процесом розучування даного твору в класі диригування дають підставу стверджувати, що зорова наочність, виразність і переконливість міміки у роботі над твором поступово набувають все більшої цілеспрямованої орієнтації на виконавців, попереджаючи їх про зміну динаміки, темпу, зміни тембрового забарвлення твору.

Багато в чому залежить від близькості студенту образного ладу запропонованого твору, від обсягу спеціальних знань про мімічні засоби спілкування, від багатства життєвого досвіду, прагнення донести до колективу виконавців образ художнього твору та своє виконавське трактування,

емоційність, артистичність здібностей (м'язово-руховий, мускульний компонент, за допомогою якого можна змінювати вираз обличчя).

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. У диригентському виконавстві, що представляє складну, невербальну динамічну систему, мімічна діяльність диригента є найважливішим компонентом інформаційного, комунікативного та емоційного рівнів, і одночасно відповідає, з одного боку, за цілісність і стабільність всієї системи, з іншого, за її гнучкість, образність у кожному окремому випадку.

Міміка хорового диригента – складний фізіолого-психологічний процес, який здійснюється на основі біологічних і соціальних норм передачі та прийому невербальної інформації, а мімічна реакція, візуальний контакт, емоційно-образне проникнення у твір являються усвідомленими, регульованими емоційними засобами, які необхідні диригентові для керування різними сторонами хорового звучання. Як наслідок передачі яскравості образного мислення диригента, міміка призначена для виконання управлінських, інтерпретаційних, реалізаційних, прогностичних функцій, супроводжує виразний жест, посилює його ефективність, надає йому адресність. Мімічна експресія організовує образно-емоційний тонус міжособистісної взаємодії учасників, психолого-комунікативні, регулятивно-комунікативні та афективно-комунікативні риси хорового колективу, що потребує подальших розвідок напрямку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Барабанщиков, В. А. Восприятие выражений лица [Текст] / Владимир Александрович Барабанщиков. – Москва: Изд-во Института психологии, 2009. – 445 с.
2. Зінченко В. Хоровий цикл І. Шамо «Чотири хори на вірші І.Франка» (спроба втілення біблійної ідеї) // В.Зінченко. – Київське музикознавство. – № 54. – С. 154–160.
3. Мархлевський А. Ц. Практичні основи роботи в хоровому колективі / А.Ц.Мархлевський. – Київ: Музична Україна, 1986. – 96 с.
4. Музыка. Словник-довідник [укладник Юцевич Ю. С.]. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2003. – 157 с.
5. Прокулевич О., Основи хорового диригування: навчальний посібник / О. Прокулевич. – Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. – 140 с.

REFERENCES

1. Barabanshchikov, V. A. (2009). *Vospriyatiye vyrazheniy litsa*. [Perception of facial expressions]. Moscow .

2. Zinchenko, V. (2016). *Khorovyy tsykl I. Shamo «Chotyry khory na virshi I. Franka» (sproba vitlennya bibliynoyi ideyi)*. [Choral cycle I. Shamo «Four choirs on poems of I. Franko» (the biblical idea)]. Kyiv.

3. Markhlevs'kyu, A. TS. (1986). *Praktychni osnovy roboty v khorovomu kolektyvi*. [Practical bases of work in the choir collective]. Kyiv.

4. Muzyka. Slovnyk-dovidnyk (ukladnyk Yutsevych YU.YE.). (2003). [Music. Dictionary-directory [Usetvich Yu.E.]. Ternopil.

5. Prokulevych, O. (2016). *Osnovy khorovoho dyryhuvannya: navchal'nyu posibnyk*. [Fundamentals of choral conducting: tutorial]. Uman.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

СИДОРЕНКО Тетяна Дмитрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музикознавства, інструментальної та хореографічної підготовки Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва в системі педагогічної освіти.

ФУРДАК Тетяна Дмитрівна – старший викладач кафедри методики музвиховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: актуальні проблеми мистецької освіти, формування диригентсько-хорової компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SIDORENKO Tetyana Dmitrievna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Musicology Department, Instrumental and Choreographic Training of Kryvy Rih State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: actual problems of preparing the future teacher of musical art in the system of pedagogical education.

FURDAK Tetyana Dmitrievna – Senior Lecturer in the Methodology of Musical Education, Singing and Choral Conducting at Kryvy Rih State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: actual problems of artistic education, formation of conductor-choral competence of the future teacher of musical art.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2019 р.

УДК 78:159.9

СОЛОВІЙОВ Віктор Алмабайович –

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри музичного мистецтва

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

<https://orcid.org/0000-0003-4905-2218>

e-mail: viktorsoloviov@gmail.com

ВПЛИВ СУГЕСТИВНИХ ФАКТОРІВ НА ФАХОВЕ СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ – КЕРІВНИКА ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Музичне виконавство є особливим творчим актом, котрий поєднує в собі сприйняття, інтерпретацію та реалізацію художньо-музичного образу твору. Тому в процесі пізнання музичних творів студенту необхідно відкрити усі аспекти цих складових, а саме: історією створення музичних творів, розкрити образність твору, проаналізувати стилістичні особливості та засоби музичної виразності. В практичній діяльності кожний майбутній керівник хорового колективу повинен використовувати не лише процес такої аналітичної роботи, але й сугестивні фактори, які виступають основою спілкування та взаємодія диригента з хоровим колективом.

Майбутнім фахівцям у процесі підготовки до роботи доцільно постійно вчитися контролювати свої дії, ефективно використовуючи свої знання, бути при цьому

щирим та природнім. У цьому процесі важливу роль відіграє сугестія – як особливий вид психічного впливу на людину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження таких учених, як: А. Пазовський К. Абульханова, А. Славська, Л. Виготський, П. Гальперин, Ф. Гонабол та інші досліджували типи психологічного впливу на хоровий колектив, Г. Єржемський, Н. Кузьміна, К. Ольхов, О. Леонтьєв, В. Яконюк, досліджуючи сугестивні фактори наголошують на тому, що навіювання є одним із найпоширеніших видів психологічного впливу, що спостерігається в практиці людського спілкування.

Мета статті – обґрунтувати вирішальне значення сугестивних можливостей у студентів педагогічних вузів – майбутніх керівників хорового колективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У діяльності майбутнього вчителя музики як керівника хорового